

STADSHOLMEN

FISKAREN MINDRE 16

Fiskargatan 2, Mosebacke torg 7

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 VATTENTORN

2 TERRASSBYGGNAD MED PUMPSTATION

BILD ÖVER MOSEBACKE TORG ÅR 1896 MED DET NYBYGGDA TORNET OCH PUMPSTATIONEN.

Vattenverket i Fiskaren Mindre 16 från 1896 uppfördes efter ritningar av Ferdinand Boberg, en av Stockholms mest kända och anlitade arkitekter vid sekelskiftet. Det placerades i ett 32 meter högt torn och har en stor betydelse för stadsbilden vid Mosebacke med sin framträdande siluett.

Fasadens rika detaljutformning av Helsingborgstegel och gråsten är i sin helhet bevarad. Även invändigt är trappor, behållare och lägenhet välbevarad. Vattenverket vid Mosebacke torg är ett industrihistoriskt exempel på Stockholms vattenförsörjning runt sekelskiftet 1900.

Fastigheten Fiskaren Mindre 16 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Den kraftiga befolkningsökningen i Stockholm på 1600-talet innebar en snabb utbyggnad på malmarna. Området på Katarinaberget var i stort sett bebyggt vid

1600-talets slut. Den stora församlingskyrkan började byggas 1656 och placerades väl synlig på höjden.

En brand ödelade 1723 större delen av bebyggelsen i Katarina församling och återuppbyggnaden gick långsamt i efterdyningarna av krig och pest. Det dominerande byggnadsmaterialet var timmer, trots stadens ambitioner att endast stenhus borde uppföras. Genom tryckta byggnadsordningar senare under 1700-talet fick stadsarkitekten god kontroll över byggandet, och i strävan efter enhetlighet och brandsäkerhet uppfördes många välproportionerade och gulputsade borgarhus av sten. De flesta av områdets bevarade trähus kan därför placeras i det tidiga 1700-talet.

Första hälften av 1800-talet var, liksom i övriga

I FÖRGRUNDEN ÄR PUMPSTATIONENS PORTOMFATTNING MED STOCKHOLMS STADSVAPEN, SMIDESSTAKET OCH I BAKGRUNDEN DET ÅTTKANTIGA VATTENTORNET. FOTO. J MALMBERG.

staden, en tid med liten bygnadsverksamhet. Förändringarna var däremot betydligt större under århundradets senare del och 1900-talets första årtienden. Det byggdes en mängd hyreshus som till viss del ersatte den äldre småskaliga bebyggelsen och gav området en ny siluett. Samtidigt genomfördes nya trafiklösningar som förbättrade kommunikationerna till den kuperade och svårtillgängliga östra delen av Södermalm. Katarinahissen från 1880-talet och framdragningen av Katarinavägen under åren omkring 1910 gjorde området lättare att nå men förändrade samtidigt stadsbilden.

Katarinaberget ger en viktig och intressant bild av fyra seklers stadsbyggnadshistoria. Området har, tillsammans med Mariaberget och Stigberget, den största koncentrationen av bevarad 1700-talsbebyggelse på malmarna, men också hus från senare tider. Stadsbilden är varierad med många ålderdomliga inslag och mycket grönska. Läget på berget erbjuder också vackra utblickar över staden och vattenrummen.

HISTORIK

Vid 1800-talets slut försörjdes staden med vatten genom ett allmänt lågtrycksnät. Vattentrycket var dock för lågt för att försörja Katarinabergets högt belägna bebyggelse. Vid Mosebacketorg kunde vattnet högst nå till boende på våning 1 trappa upp, under natten till 2 trappor upp, och i Fiskaregränden saknades vatten helt. Förutom de olägenheter som detta skapade för de boende, medförde vattenbristen stora svårigheter om en brand utbröt. Vid Mosebacketorg byggdes därför ett vattenverk för att möta det ökade behovet och det skulle i första hand försörja Katarinabergets ca 6500 högst boende. Vattnet skulle släppas in från det allmänna lågtrycksnätet i en pumpbrunn och därifrån pumpas upp i det separata högtrycksnätet. Den utvalda platsen för bygget blev hörntomten Mosebacketorg och Stora Fiskaregränden, i kvarteret Fiskaren mindre. Hela den västra delen av kvarteret (mot Mosebacketorg) utgjordes tidigare av fyra tomter. Dessa avstyckades i två större tomter; i

ÖPPET VÅNINGSPÅN I TORNETS ÖVRE DEL MED DEKORATIVA NISCHER I VÄGGARNA. FOTO. J MALMBERG.

söder tomt 12, som kom i privat ägo och i norr tomt 11 (nuvarande Fiskaren mindre 16) som blev i stadens ägo.

Uppförandet av ett nytt vattentorn

Anläggningen planerades och utfördes av dåvarande Byggnadskontoret medan tornets fasader och planer ritades av Ferdinand Boberg. Vattenverket färdigställdes år 1896 och bestod av ett torn med en behållare samt ett pumpverk. Dessutom skulle tornet innehålla en lägenhet om 2 rum och kök för den person som skötte anläggningen. Pumpverket byggdes in i en terrassbyggnad mot torget. I en beskrivning från Teknisk Tidskrift från 1896 beskrivs att två pumpverk från Ludvigsbergs verkstad monterades in, av ”vilka hvardera, med en pistonhastighet af 30 meter, kunna uppfordra 600 minutlitter vatten till tornbehållaren”.

Behållaren i tornet rymde 104 kubikmeter vatten och var utförd av nitade järnplåtar från Wiklunds

verkstäder i Stockholm. Den hade en cylindrisk överdel, en fritt hängande botten och vilade på en grantring med 22 stycken konsolformade. Det 32 meter höga tornet uppfördes med sju plan, varav två utgjorde en maskinistlägenhet. Lägenheten inreddes med kakelugnar, fot- och fönsterpaneler, tapeter och putsade, oljemålade tak.

I terrassbyggnadens fasad mot torget placerades ett entréparti av ek och inåtgående fönster med dubbla bågar. Invändigt lades golvet med viktoriaplattor, och rummet försågs med fotpaneler, hög bröstning av kakel och kalkfärgade väggar. Här inreddes ett arbetsrum med glasväggar. Byggnadens tak lades med asfalt och omgavs av ett smidesräcke med tillhörande grinddörr. Mot Fiskaregatan placerades en granittrappa.

Arbetena påbörjades den 29 april 1895 under ledning av byggmästare S O Bandelin. Det stod klart vid midsommar 1896 men invigdes först den 12 augusti samma år.

TORNETS BOSTADSLÄGENHET MED DJUPA FÖNSTERNISCHER, PROFILERADE FODER OCH KAKELUGN. FOTO. J MALMBERG.

Senare förändringar

Pumphusets gasmotorer ersattes av 220 V elektromotorer år 1918, elektrisk belysning drogs in år 1919 och centralvärme 1922. Under 1940-talet utbyttes några fönster i maskinrummet och reparation och rengöring av murverket på vattentornet genomfördes. Vattentornets behållare togs ur bruk 1960 och distribution sker nu från pumpverkets fyra aggregat på 1.200 m³/h. Idag är tornet bostad, ägd av Stads- holmen sedan 2007.

Upprustning och renovering

Under 1990-talet genomfördes en ombyggnad av tornets bottenvåning till dusch och tvättrum för bostadslägenheten. Lägenheten har därefter moderniserats med nytt kök och ett rum har avdelats till två.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör tornet

Vattentornet (nummer 1 på kartan) har en påkostad

och gedigen utformning. Det består av ett åttkantigt murat torn med röd tegelfasad och rik ornering av naturstensdetaljer. Den höga sockeln är murad med både profilerad och släthuggen gråsten. Tornets övre del är utkragande med långsmala nischer. Dess krön i gråsten har en krenelering med åtta hörnplintar. Fönstren är oregelbundet placerade i fasaden och har olika form, här finns även blindfönster. Lägenhetens fönster är rundbågiga med ett T-kors och två kopplade utåtgående bågar samt ett ovanliggande inåtgående blad. Högre upp på tornet finns långsmala fönster samt högst upp kvadratiska. Entrédörren är av ek med rombformat fönster och snedställda bräder som formar ett dekorativt mönster.

Interiör tornet

Tornet inrymmer 7 våningar och dess interiör är till största delen välbevarad med flertalet ursprungliga delar och detaljer. Entrédörren leder till ett trapphus med en spiraltrappa upp till tornets topp. Entréhal-

lens golv är av ursprungliga viktoria-plattor i svart och beige, väggarna har putsade bröstningar och i övrigt är det tegelväggar med inslag av pärlspontsdelar. I golvet finns järnluckor för rörkanal ned till pumphuset. I bottenvåningen finns ett modernt tvätt- duschrum från 1990-talet. Spiraltrappan är ursprunglig och av järn. Handledaren är rund av trä till våning 4 trappor, därefter av järn. Trappplanen är av cement med profilerade golvlister och putsade väggar mot lägenheten. I tornet är till största delen de ursprungliga, halvfranska dörrarna bevarade med fyra fyllningar liksom profilerade fönsterfoder. Beslagen är moderna. Våning 1 trappa har två rum med putsade väggar och tak. Våning 2 och 3 trappor innehåller den äldre lägenheten med bevarade djupa, välvda fönsternischer, profilerade fönsterfoder och höga golvsocklar. Här finns även ursprungliga platsbyggda garderober. På våning 2 trappor finns en rund vit kakelugn och våning 3 trappor har ett äldre fönster

mellan lägenheten och trapphuset. Våning 4, 5 och 6 trappor är öppna utrymmen med tegelväggar med nischer. Våning 5 trappor har ett senare byggt förråd och våning 6 trappor är avdelat med en senare vägg och här vilar den gamla vattencisternen av grov nitad järnplåt. Från våning 6 finns en stege upp till tornets tak.

Terrassbyggnaden med pumpstation

Tornet står på en terrassbyggnad (nummer 2 på kartan) med fönster och entré mot Mosebacke torg. Terrassbyggnaden är helt inklädd i sten. Fasaden mot Mosebacketorg har profilerade omfattningar runt fönster och hörn av kalksten. Fönstren är rundbågiga och entrédörrarna av ek har sex stycken glasade speglar med järnsmide innanför glaset. Portomfattningen har ett överstycke i Yxhultskalksten som pryds av Stockholms stadsvapen med S:t Erik. Terrassbyggnaden rymmer en pumpstation i ett rektangulärt utrymme på ca 150 kvm.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktbehandlingsmaterial som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.